

An Analysis of the Communication Model of the Prophet of Islam for the Opponents (Weak Believers) in Medina with an Emphasis on Al-Mizan's Interpretation

Mohammad Sajjad Kafi *

Received: 2023/04/23

Majid Kafi **

Accepted: 2023/06/27

Seyed Majid Motaharnejad ***

Abstract

The duality of the concept of faith indicates the difference in the Prophet's relationship with each of the levels of believers. For this purpose, the current research seeks to analyze the relationship between the Prophet and one of the faith levels of the believers, that is, those with weak faith. Those with weak faith are believers who have escaped from war, who are companions of hypocrites and infidels, who are ignorant, etc., hence about to lose their faith and become disbelievers. This research has collected the data from *Al-Mizan's* interpretation of the Prophet's relationship with weak believers. The compilation was done in a comparative way based on Mohsenian Rad's "source of meaning" model. The collected data was analyzed using thematic analysis method resulting in 5 comprehensive codes: "source of the meaning of the Prophet", "source of the meaning of weak believers", "content of the Prophet's message", "content of the weak believers' message", "immaterial context" and "parasite". The findings showed that the Prophet sought to influence with his vision and special tendency. He, therefore, tried to prevent parasites. He communicated with weak-believers using different verbal and non-verbal contents, such as: remembering God's assistance, certainty of the appointed hour (death), inevitability of the appointed hour even by fleeing the war(in response to those weak-believers who didn't participate in it and offered excuses about their shunning jihad), no permission to aspire for war spoils and reminding people of the transience of life (in response to the worldliness of weak believers), etc.

Keywords: Communication Model, Meaning Source Model, Weak Believers, Tafsir al-Mizan, Prophet of Islam.

---

* M.A. student of Islamic studies, culture and communication, ISU, Tehran, Iran.

ms.kafi@isu.ac.ir

** Associate professor, Department of sociology, Research Center of Howza and Qom University, Tehran, Iran.

mkafi@rihu.ac.ir

***Assistant Professor, Department of Culture and Civilization, ISU, Tehran, Iran.

sm.motahari@isu.ac.ir

تحلیل مدل ارتباطی پیامبر اسلام با مخالفان (ضعیف‌الایمان‌ها) در مدینه با تأکید بر تفسیر المیزان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۸

محمدسجاد کافی *

مجید کافی **

سیدمجید مطهری نژاد ***

چکیده

توجه به ذومراتبی بودن مفهوم ایمان دلالت اجمالی نسبت به تفاوت ارتباط پیامبر با هر یک از سطوح مؤمنان دارد. به این منظور پژوهش حاضر به دنبال تحلیل ارتباطی پیامبر با یکی از سطوح ایمانی مؤمنان یعنی ضعیف‌الایمان‌ها است. ضعیف‌الایمان‌ها، مؤمنانی هستند از جنگ فراری، همنشین با منافقین و کفار، دارای بینش‌های جاهلی و... که نزدیک است ایمانشان از بین رفته و کافر شوند. تحقیق حاضر داده‌های موجود در تفسیر المیزان حول ارتباط پیامبر با ضعیف‌الایمان‌ها را گردآوری کرده است. این گردآوری به صورت قیاسی و ناظر به مدل «منبع معنی» محسنیان راد صورت پذیرفت. بعد از گردآوری با استفاده از روش تحلیل مضمون به تحلیل داده‌های گردآوری پرداخته شد و از تحلیل آن ۵ کد فراگیر «منبع معنی پیامبر»، «منبع معنی ضعیف‌الایمان‌ها»، «محتوای پیام پیامبر»، «محتوای پیام ضعیف‌الایمان‌ها»، «زمینه غیرمادی» و «پارازیت» استخراج شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که پیامبر با بینش و گرایش خاص خود به دنبال تأثیرگذاری بوده است. به همین منظور برای جلوگیری از پارازیت‌ها تلاش کرده است. ایشان با محتواهای کلامی و غیرکلامی متفاوتی با ضعیف‌الایمان‌ها ارتباط برقرار کرده است. مانند: «یادآوری امداد خدا، معین بودن اجل، عدم تغییر اجل با فرار از جنگ در جواب به فرار ضعیف‌الایمان‌ها از جنگ و بهانه آوردن آن‌ها برای جهاد کردن»، «عدم اجازه برای بدست آوردن غنیمت و تذکر به اندک بودن زندگی دنیا در جواب برای دنیا طلبی ضعیف‌الایمان‌ها» و...

واژگان کلیدی: مدل ارتباطی، مدل منبع معنی، ضعیف‌الایمان‌ها، تفسیر المیزان، پیامبر اسلام.

* دانشجوی کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق، تهران، ایران.
ms.kafi@isu.ac.ir

** دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم، تهران، ایران
mkafi@rihu.ac.ir

** استادیار، گروه فرهنگ و تمدن دانشگاه امام صادق، تهران، ایران
sm.motahari@isu.ac.ir

مقدمه

اصلاحات اجتماعی و دینی معمولاً در جامعه مخالفانی دارد. اما تحقق اصلاحات، مشروط به اقتناع و یا کنترل مخالفان است. ادیان همواره برنامه اصلاحی خود را از طریق وحی در اختیار پیامبران و مردم گذاشته‌اند. پیامبر اسلام هم یک مصلح دینی و هم مصلح اجتماعی - سیاسی است که برنامه اصلاحی او با مخالفان مواجه بود.

در توضیح اینکه مخالفان پیامبر به چه کسانی گفته می‌شود، باید افزود که پیامبر اسلام حداقل دارای سه شأن اجتماعی بوده است که به دنبال این سه شأن احکام و گزاره‌هایی از ایشان صادر شده است: ۱) شأن دینی یا رسالت؛ مراد از این شأن، دریافت و انتقال آموزه‌های وحیانی است که خداوند به هرکسی که بخواهد این منت را می‌نهد. نقش اصلاحگری پیامبر در این شأن قرار دارد (ابراهیم: ۱۱ به نقل از ضیایی‌فر، ۱۳۸۶، ص ۳۹) احکام صادر شده در این بعد جزء دین بوده و اطاعت از آنها برای هر فرد مسلمانی واجب است. ۲. شأن ولایت سیاسی؛ این شأن مربوط به بعد از هجرت و تشکیل حکومت توسط پیامبر اکرم در مدینه است (مطهری، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص ۱۲۲). ۳. شأن شخصی یا عادی: طبق متن قرآن پیامبر بشر بوده است (کهف: ۱۱۰ و ضیایی‌فر، ۱۳۸۶، ص ۶۳). بنابراین پیامبر نیز مانند هر بشر دیگری دارای گرایش‌های فردی مثل تمایلات، علایق و سلیق خاص، احساسات فردی بوده است. قرآن نیز به بعضی از آنها اشاره کرده است^۱. گزاره‌های مربوط به شأن شخصی و فردی پیامبر نه واجب بوده و نه جزء دین هستند مگر این که از خود پیامبر جزء دین بودن آنها نقل شده باشد. بنابراین در این مقاله مخالفان پیامبر در دو شأن دینی و ولایت سیاسی مورد تأکید هستند.

۱. «مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ» (مؤمنون: ۳۳) و «وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ» (فرقان: ۷).

به مخالفان پیامبر اسلام در قرآن با ریشه‌هایی مانند «خلف»^۱، «عصی»^۲، «زعم یا قول به ایمان»^۳، «فریق یا طائفه مؤمنان»^۴ و ترکیب‌هایی مانند «فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ»^۵، «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا به علاوه صیغه امر یا نهی»^۶ اشاره شده است. مخالفان پیامبر را می‌توان در یک دسته‌بندی به شش گروه اجتماعی تقسیم کرد. کافران (منکران خدا)، مشرکان (شریک قائل شدن برای خدا)، یهودیان^۷، مسیحیان^۸، منافقان^۹ (کسانی که به ظاهر مسلمان بودند) و ضعیف‌الایمان‌ها.

ضعیف‌الایمان‌ها مسلمانانی (مؤمنانی) بودند که منافق نبوده اما در مواقعی به دلایلی همچون ضعف ایمان، ترس، تبلی، خودشیفتگی به لحاظ رفتاری با تصمیمات و دستورات پیامبر مخالفت می‌کردند. علامه طباطبایی ذیل آیه «یا أَيُّهَا

۱. مانند «سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا» (فتح: ۱۵).
۲. مانند «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمَنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۱۵۲).
۳. مانند «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا» (نساء: ۶۰).
۴. مانند «وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا» (احزاب: ۱۳).
۵. مانند «وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا» (احزاب: ۱۲).
۶. مانند «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَتَّبِعُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ ۖ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا» (نساء: ۹۴) و «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا» (نساء: ۱۳۶).
۷. «لَتَنجِدَنَّ أُمَّةً نَاسًا عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا» (مائده: ۸۲).
۸. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (مائده: ۵۱).
۹. «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ» (بقره: ۸).

الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ» (محمد: ۳۳) معتقد است که دلیل مخالفت کردن مسلمانان ضعیف ایمان آنها بوده است و این آیه تحذیری برای مسلمانان است تا مانند بعضی از افراد ضعیف‌الایمان که مرتد شدند به بیراهه کشیده نشوند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۸، ص. ۲۴۷). بنابراین می‌توان گفت که مخالفان فقط غیرمسلمانان نیستند و مسلمانان هم در مقاطعی از تاریخ و در مواقعی مخالف خواست یا دستور پیامبر رفتار کرده‌اند. مانند مخالفت عده‌ای از مسلمانان پیش از جنگ احد مبنی بر خروج از شهر برای رویارویی با دشمن درحالی که پیامبر بر ایستادن در شهر و جنگیدن نظر داشتند (واقعی، ۱۴۰۹ق، ج ۱، صص. ۲۱۰ و ۲۱۳). و مانند سرپیچی از دستور پیامبر در جنگ احد و فرار از میدان جنگ زمانی که شایعه کشته شدن ایشان در بین سپاه پخش شد. خداوند می‌فرماید: **إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ** (آل عمران: ۱۵۳). پیامبر اسلام برای اقناع و کنترل همه مخالفان به ویژه ضعیف‌الایمان‌ها راهکارهایی داشته‌اند. بنابراین سوال پژوهش حاضر چگونگی مدل ارتباطی پیامبر اسلام با ضعیف‌الایمان‌ها در دوران مدینه با تاکید بر تفسیر المیزان است. به منظور رسیدن به پاسخ باید مدلی را انتخاب کرد و براساس آن به گردآوری داده از تفسیر المیزان پرداخت. در مطالعات نظری تحقیق به مدل منتخب (منبع معنی) و دلایل این انتخاب پرداخته شده است.

۱. پیشینه پژوهش

جدول ۱: پیشینه پژوهش

نوع اثر	عنوان / نویسنده	سوال	روش	نتیجه
کتاب	مدارا با مخالفان در قرآن و سیره نبوی / غلامرضا نوعی	مخالفان در نظام سیاسی اسلام از چه جایگاهی برخوردار دارند و اصولاً برخورد و رفتار حکومت دینی با آن‌ها چگونه بوده است؟	کتابخانه‌ای	رفتار عادلانه با مخالفان (منظور از آن اهل کتاب، مشرکان و کافران است)، استفاده از ابزارهای گفتگوی متفاوت و شیوه‌های گفتگو (استدلال، جدال و موعظه)، مدارا و قانون‌مندی در رفتار با مخالفان ویژگی پیامبران به ویژه حضرت محمد [بوده است.
پایان نامه	اصول و روش‌های حاکم بر جذب و دفع مخالفان در سیره معصومان (ع) (با تاکید بر امامان قرن دوم) / سمندری	اصول و روش‌های امامان معصوم (علیهم‌السلام) در جذب و دفع مخالفان چگونه بوده است؟	توصیفی - تحلیلی	انمه با روش‌هایی از جمله مدارا، موعظه، مناظره و افشاکاری سعی در جذب و دفع مخالفان سیاسی نمودند و در تعامل با مخالفان اعتقادی با روش‌هایی چون، امر به معروف و نهی از منکر، اخلاق حسنه، روشنگری
رساله دکتری	شیوه احتجاجات و مناظرات کلامی انمه ع با مخالفان و نقش آن در تقرب مذاهب / سنوبری	انمه در مناظرات کلامی خود از چه روش‌هایی بهره می‌بردند که تأثیر در تقرب بین مذاهب داشته است؟	توصیفی - تحلیلی	روش اهل بیت حساسیت برانگیز و باعث لجبازی در عقاید طرف مقابل نبوده است و منصفانه بوده و از مرز انصاف و عدالت خارج نمی‌شود.
مقاله	الگوی ارتباط با مخالفان در دوران حکومت امام علی ع مطالعه موردی خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه / بتول احمدی	الگوی ارتباط با مخالفان در دوران حکومت امام علی ع کدام است؟	تحلیل محتوای کیفی	شامل روش‌های ارتباط امام با مخالفان (مانند خطابه، موعظه، جدال احسن، استدلال یا برهان و نامه)، ابزارهای ارتباط امام با مخالفان (مانند بیم ترس، تشویق، تهدید و...)، آداب ارتباط امام با مخالفان (مانند صبر و مدارا و برخورد قاطع)، ارزش‌های اخلاقی و انسانی حاکم بر ارتباط امام با مخالفان (مانند خیرخواهی نسبت به مخالفان، حفظ حرمت و تکریم مخالفان و اخلاق مدارای) و اهداف ارتباط امام با مخالفان (مانند هدایت گمراهان به سوی حق و صلح و آشتی)
مقاله	الگوی تربیتی قرآن کریم در مواجهه با مخالفان و دشمنان (مورد مطالعه موردی آیه ۱۰۸ سوره انعام) / قربانخانی و اسودی	الگوی تربیتی در مواجهه با مخالفان کدام است؟	کتابخانه‌ای	بررسی ممنوعیت سب به عنوان قاعده اساسی بوده و گفت و گو و مدارا به عنوان راهکار مواجهه با مخالفان می‌باشد
مقاله	اصول و روش‌های تربیتی مواجهه با مخالفان در اخلاق ارتباطی امام علی (ع) / لطفی و ظریفیان یگانه	اصول و روش‌های تربیتی مواجهه با مخالفان در اخلاق ارتباطی امام علی (ع) کدام است؟	تحلیل گفتار و رفتارشناسی	امام در ارتباط خود به وضعیت، موقعیت، شخصیت، سابق و انگیزه مخالف و... توجه داشتند و از استدلال منطقی، تمثیل، تحلیل مفاهیم کلیدی و... استفاده برده‌اند.

وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های گذشته را می‌توان در انتخاب قرآن و تفسیر المیزان به منظور داده تحقیق، روش تحلیل مضمون برای تحلیل آن‌ها، توجه به انواع مخالفان و دسته‌بندی کردن آن‌ها و در نهایت توجه و تأکید ویژه بر ضعیف‌الایمان‌ها به عنوان مخالف در ارتباط با پیامبر اکرم (ص) دانست. همان‌طور که بیان شد تحقیق حاضر در پی به دست آوردن مدل منتخب بوده تا با استفاده از آن و تطبیق آن بر آیات قرآن و تفسیر المیزان، روش تحلیل مضمون را بکار گیرد و به مدل ارتباطی پیامبر با ضعیف‌الایمان‌ها برسد.

۲. مفاهیم

۲-۱. مخالف

مخالف در تحقیق حاضر اعم از معاند و غیرمعاند است. به عبارت دیگر مخالف، هر کسی است که حتی در یک مسئله با حضرت محمد (ص) به مخالفت پرداخته است. البته پر واضح است که مخالفت باید در غیر از سلايق شخصی پیامبر اسلام (ص) باشد در غیر این صورت مؤمنان حقیقی نیز ممکن است با سلايق ایشان مخالفت کنند و در جرگه مخالفان در بیابند. خلاصه آن کسی مخالف است که با پیامبر در ساحت‌های پیامبری و حاکمیتی به مخالفت پردازد. بنابراین مخالفان عبارتند از:

- کافران: کسانی که به آنچیزی که شأن ایمان دارد ایمان نمی‌آورند مانند اصول سه گانه دین (سبحانی، ۱۴۱۶ق، ص. ۴۹).
- مشرکان: کسانی که برای خدا شریک قائلند. عده‌ای معتقد هستند که مشرکان صدر اسلام فقط در عبادت به خداوند شریک می‌ورزند و عده‌ای دیگر نیز با تأکید بر شرک عبادی معتقد هستند که مشرکان صدر اسلام در ربوبیت نیز به خداوند شرک می‌ورزند (خراسانی، ۱۳۹۷).
- یهودیان: کسانی که پیرو حضرت موسی (ع) بودند و حجاز علیه مسلمانان و پیامبر اسلام اقداماتی می‌کردند (حاجی صادقی، ۱۳۸۴، ص. ۸۴).

- مسیحیان: کسانی که پیرو حضرت عیسی (ع) بودند و در صدر اسلام در حجاز و غرب جزیره‌العرب زندگی می‌کردند (همتی گلیان، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۱).
- منافقان: کسانی هستند که ایمان را اظهار می‌کنند درحالی که از باطن کافر هستند؛ این عمل آن‌ها بخاطر مصالح دنیوی است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۵، ص. ۳۷۸).

۲-۲. ضعیف‌الایمان‌ها

ضعیف‌الایمان وصفی است که هیچ یک از دسته‌های بالا (یعنی: کافران، مشرکان، یهودیان، نصرانی‌ها، منافقان) را شامل نمی‌شود. برای فهم از این وصف باید به عنوان مقدمه معنای ایمان و مومن مشخص شود. سوالاتی که این قسمت متکفل جواب آن است: معنای ایمان چیست؟ تفاوت اسلام آوردن و ایمان داشتن در چیست؟ چه کسانی را می‌توان مومن برشمرد؟ متعلقات ایمان چیست؟ این مفهوم یک مفهوم متواطی است یا مشکک به عبارت دیگر ایمان درجه‌بندی دارد یا خیر؟

تعریف ایمان مورد وفاق علمای دین نیست. در یک تعریف بسیط می‌توان ایمان را تصدیق امر قدسی دانست (احمدزاده، ۱۳۹۸، ص. ۱۶۲). ایمان همان‌طور که در آیه ۱۴ حجرات «قالت الأعراب آمناً قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا و لَمَّا يَدْخُلُ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَ أَنْ تَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَا يَلْتَكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ» آمده است با اسلام آوردن متفاوت است. مهم‌ترین تفاوتی که میان اسلام آوردن و ایمان آوردن وجود دارد - و البته از آیه ۱۴ حجرات نیز قابل برداشت است - مبتنی بر تفاوت امر ظاهری (بیرونی) و باطنی (درونی) است. مسلمان بودن یک شکل ظاهری دارد که به محض اقرار به وحدانیت خدا و نبوت پیامبر (ص) بر شخص مقرر بار می‌شود. بنابراین مقرر بعد از شهادتین مسلمان بوده و تمام حقوق مسلمانی را داراست. بعضاً این حقوق محرکی برای اسلام آوردن افرادی در طول تاریخ شده است. اما ایمان یک امر درونی و باطنی بوده و محرک آن یک انگیزه معنوی است. بنابراین برای ایمان داشتن باید ابتدا مسلم بود. مدعای مذکور عیناً مطابق با حدیثی است که طبرسی از پیامبر (ص) ذیل

همین آیات ذکر کرده است. پیامبر می‌فرماید: الاسلام علانیة و الایمان فی القلب؛ اسلام امر آشکاری است، ولی جای ایمان دل است» (طبرسی، بی‌تا، ج ۹، ص. ۲۰۸). در حدیثی دیگر از امام صادق (ع) این تفاوت اینگونه آمده است: «الاسلام یحقن به الدم و تؤدی به الامانة و تستحل به الفروج و الثواب علی الایمان؛ با اسلام آوردن، خون آدمی محفوظ و ادای امانت او لازم و ازدواج با او حلال می‌شود، اما اصل ثواب ناشی از ایمان حقیقی است» (کلینی، ۱۳۶۵ق، ج ۲، ص. ۲۵).

بنابر آنچه بیان شد مومن کسی است که تسلیم باشد و تصدیق امر قدسی در او جوانه بزند تا با ریشه دواندن این جوانه بتواند ایمان خود را در ساحت رفتار خود اعم از گفتار و کردار نمایان کند. به عبارت دیگر تصدیق قلبی و عمل صالح دو روی یک سکه است که به آن ایمان اطلاق می‌شود.

مهم‌ترین متعلقات ایمان را می‌توان اصول دین ذکر کرد. این اصول شامل ایمان به وحدانیت خدا^۱، ایمان به نبوت^۲ و ایمان به معاد^۳ است. هرچند اصول ذکر شده از مهم‌ترین ارکان ایمان است اما قرآن ایمان به اجزای مهم دیگری را نیز ذکر کرده است که عبارت است از: ایمان به قرآن^۴، ایمان به کتب آسمانی^۵، ایمان به فرشتگان^۶، ایمان به غیب^۷، ایمان نداشتن به باطل^۸ (احمدزاده، ۱۳۹۸، ص. ۱۶۲).

اما ایمان یک مفهوم متواپی نیست که افراد یا مؤمن باشند یا خیر بلکه این مفهوم ذومراتب است. مهمترین دلیل بر این ادعا آیات قرآن و احادیث موجود است. **أُولَئِكَ**

۱. قَامُنُوا بِاللَّهِ... (اعراف: ۱۵۸)

۲. إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ... (حجرات: ۱۵)

۳. إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ... (نساء: ۵۹)

۴. آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ... كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ... (بقره: ۲۸۵)

۵. وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ... (بقره: ۴)

۶. آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ... كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ... (بقره: ۲۸۵)

۷. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ... (بقره: ۳)

۸. أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ... (عنكبوت: ۶۷)

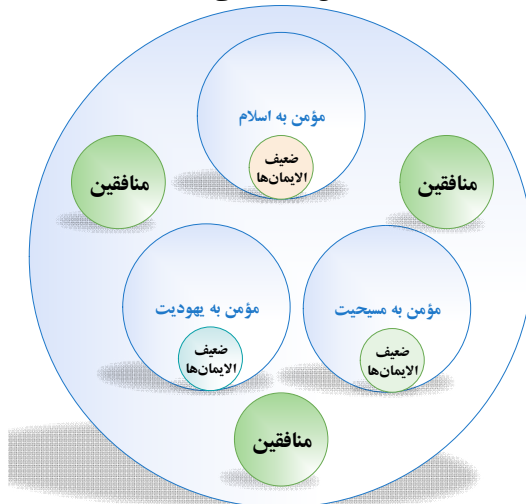
هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (انفال: ۴) علامه طباطبایی ذیل آیه با استناد به مغفرت و رزق کریم معتقد است که این درجات مربوط به قرب معنوی به باری تعالی است و از همین جا می‌توان نتیجه گرفت که درجات متفاوتی برای مؤمنان وجود دارد که نتیجه آن در جایگاه آن‌ها نزد پروردگارشان مشخص می‌شود (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۹، ص ۱۲). اما کلینی نیز در اصول خود بابی تحت عنوان «درجات الایمان» آورده است که در ادامه به یکی از احادیث ذکر شده خواهیم پرداخت. عبدالعزیز القراطیسی گفته است که امام صادق (ع) به من فرمود: ای عبدالعزیز، به راستی که ایمان ده درجه است، به مانند نردبان که می‌بایست پله پله از آن بالا رفت. پس کسی که دارای دو درجه از ایمان است به آن که دارای یک درجه است، نباید بگوید تو را ایمانی نیست و همین طور (سومی به دومی) تا به دهمی برسد و آن را که در درجه پایین تر از تو است نباید ساقط از ایمانش پنداری (که اگر چنین باشد) آن که در درجه بالاتر از تو است می‌بایست تو را ساقط پندارد. اگر پایین تر از خود را که دیدی با مهربانی به درجه خودت برسان و آنچه را که تواناییش را ندارد بر او بار مکن که کمرش خواهد شکست. کسی که دل مؤمنی را بشکند بر او لازم است که جبران‌ش کند (کلینی، ۱۳۶۵ق، ج ۲، ص ۴۵).

ایمان به تصدیق قلبی و عمل صالح تعریف شد. طبق برداشت از آیات و روایات فقدان هر یک از این دو جزء فقدان ایمان را به همراه دارد. نکته مهم در این جا توجه به ذومراتب بودن هریک از دو جزء ایمان است. به عبارت روشن تصدیق قلبی و عمل صالح، مفاهیم مشکک هستند. بنابراین ممکن است کسی تصدیق قلبی نسبت به وحدانیت خدا و رسالت پیامبر اسلام داشته باشد اما نسبت به آن شک کند مانند مؤمنانی که قرآن مریض بودن قلب آن‌ها را یادآور شده است^۱. قلوب ضعیف‌الایمان‌ها به پر گاهی می‌ماند که هر لحظه دستخوش نسیم‌ها گشته، به این سو و آن سو مایل

۱. وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ

می‌شوند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۵، ص ۳۷۸). از طرف دیگر گناه نیز باعث از بین رفتن ایمان و نشان دهنده ضعف ایمان است. بنابراین باید ایمان نداشتن افراد گناهکار که در روایات^۱ آمده است را حمل بر ایمان حقیقی نداشتن آن‌ها کرد و گناه آن‌ها را دال بر ضعف ایمان آن‌ها دانست. علاوه بر این همان‌طور که بیان شد امام صادق (ع) فرمودند ایمان مانند نردبان است. از این توصیف می‌توان گفت که هر پله‌ای از این نردبان ده‌گانه نسبت به پله بالاتر از خودش ضعیف‌الایمان‌تر است. گویا فرد گناهکار هرچند تصدیق قلبی دارد اما با ارتکاب گناه ایمان حقیقی را از خود سلب می‌کند.

دین داران زبانی

نگاره ۱: رابطه مؤمنان، منافقین و دین داران زبانی

۱. به عنوان مثال: فَإِذَا أَتَى الْعَبْدُ كَبِيرَةً مِنْ كِبَائِرِ الْمَعَاصِي أَوْ صَغِيرَةً مِنْ صَغَائِرِ الْمَعَاصِي الَّتِي نَهَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهَا كَانَ خَارِجًا مِنَ الْإِيمَانِ سَاقِطًا عَنْهُ اسْمُ الْإِيمَانِ وَثَابِتًا عَلَيْهِ اسْمُ الْإِسْلَامِ فَإِنْ تَابَ وَاسْتَغْفَرَ عَادَ إِلَى دَارِ الْإِيمَانِ وَ لَا يُخْرِجُهُ إِلَى الْكُفْرِ إِلَّا الْجُحُودُ وَ الْإِسْتِحْلَالُ أَنْ يَقُولَ لِلْحَلَالِ هَذَا حَرَامٌ وَ لِلْحَرَامِ هَذَا حَلَالٌ (کلینی، ۳۶۵ق، ج ۲، ص ۲۷). ترجمه: اگر عبده گناه کبیره یا صغیره‌ای انجام دهد که نهی شده خداوند می‌باشد، از ایمان خارج است و اسم ایمان از او ساقط می‌شود و اسم اسلام بر او قرار می‌گیرد پس اگر توبه کند به خانه ایمان برخواهد گشت و کافر نمی‌شود مگر اینکه بر حلال کردن حرام و حرام کردن حلال تلاش کند و اصرار داشته باشد.

۳-۲. ارتباط

مفهوم ارتباط (Communication) استفاده شده در پژوهش حاضر مانند دیگر مفاهیم اجتماعی مشترک لفظی است. محسنیان راد ارتباط را اینگونه تعریف می‌کند: «ارتباط عبارتست از جریان، فراگرد و یا تراکنش جابجایی پیام میان حداقل دو منبع معنی (ارتباط‌گر و ارتباط‌گیر) مشروط بر آن که ۱. محتوای پیام تولیدی ارتباط‌گر نمایندگی معنی مورد نظر او را داشته باشد ۲. مفهوم صید شده ارتباط‌گیر با محتوای پیام ارتباط‌گر مشابه باشد ۳. معنی متجلی شده در او منبعث از مفهوم صید شده باشد ۴. معنی متجلی شده در ارتباط‌گیر مشابه معنی مورد نظر ارتباط‌گر باشد (محسنیان راد، ۱۳۹۴، ص. ۴۲). بنابر تعریف ارتباطی می‌توان مدل ارتباطی را یک الگو، انگاره، شکل و نمونه، قالب، طرح، منوال و نقش ارتباطی دانست (شایان مهر، ۱۳۷۷، ص. ۷۹). این الگو یا مدل باعث تبیین راحت‌تر و پیش‌بینی بهتر نسبت به جهان واقع یعنی پدیده ارتباط می‌شود (سورین و تانکار، ۱۳۸۶، ص. ۶۵).

از طرف دیگر شیوه ارتباطی، روش ارتباط است که ابعادی از جمله منبع معنی ارتباط‌گر، توانایی ارتباطی، نشانه قراردادی گفتنی-شنیدنی، نشانه قراردادی نشان‌دانی، نشانه غیرقراردادی نشان‌دانی، وسیله نشانه‌گذار ارتباط‌گر، وسیله ارسال نشانه ارتباط‌گر، محتوای پیام، مجرا یا کانال، وسیله دریافت نشانه ارتباط‌گیر، وسیله نشانه‌خوانی ارتباط‌گیر، منبع معنی ارتباط‌گیر، بازتاب، پارازیت، زمینه مادی و زمینه غیرمادی را شامل می‌شود. بنابراین در شیوه ارتباطی تاثیرگذاری یکی از عناصر مهم بوده و برای سنجش آن بازخوردگیری اهمیت می‌یابد (برزویی، ۱۳۹۵، ص. ۲۱۷).

۴-۲. مدل ارتباطی

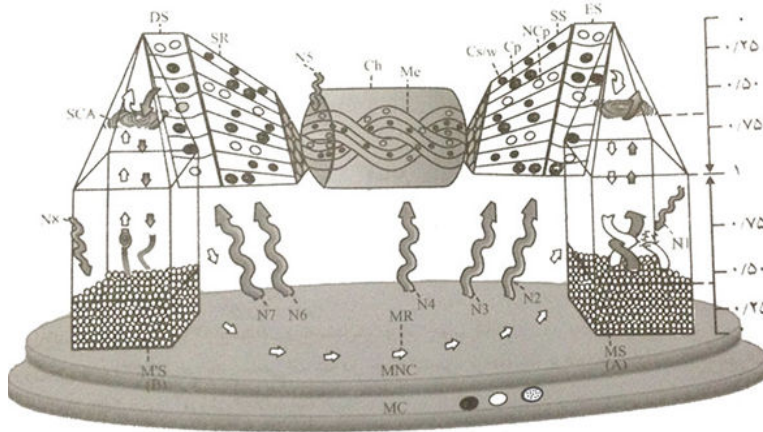
مدل، جزء کوچک بازسازی شده‌ای از یک شیء یا پدیده‌ی بزرگ است که از لحاظ کارکرد با آن شیء یا پدیده واقعی، یکسان است. بدین ترتیب در شرایطی که امکان دسترسی به تمام جزئیات امور و روابط پدیده‌ها مشکل است، به‌حدی که ذهن انسان، توانایی درک کامل این واقعیت، در کلیت و پویایی آن را ندارد. علاوه بر این که بررسی

و دسترسی به این جزئیات پرهزینه و وقت گیر است. بنابراین مدل، آنها را سهل و آسان می‌کند و با برخورداری از امکان تجزیه و تحلیل، پیش‌بینی نتایج را ممکن می‌نماید (رزاقی، ۱۳۸۱، ص. ۱۸۴). در صورتی که پدیده مورد بررسی ارتباط میان حداقل دو منبع معنی باشد، مدل ارتباطی محقق خواهد شد.

۲-۵. مطالعات نظری

بعد از بررسی مدل‌های ارتباطی موجود اعم از لاسول، شنون و وارن و یور، آزگود-شرام، ماریچ دنس، گربنز، وستلی و مک لین، مدل برلو و منبع معنی محسنیان راد؛ مدل «منبع معنی» محسنیان راد برگزیده شد. اما بررسی تک تک مدل‌های مذکور از حوصله مقاله حاضر خارج است. بنابراین ابتدا دلایل ترجیح مدل منبع معنی ذکر شده و در مرحله بعد مدل به صورت مختصر تشریح خواهد شد.

مدل «منبع معنی» به دلیل همه جانبه بودن آن انتخاب شده است. به عبارت دیگر این مدل با لحاظ کردن زوایای گوناگونی از ارتباطات میان فردی سعی کرده است دست تحلیل‌گر را برای استفاده از مدل باز نگه دارد. منظور از زوایای گوناگون تمام نکاتی است که نظریه‌پردازان قبلی آن را ذکر کردند به علاوه تمام نقدهایی که به آنها وارد است. به عبارت دیگر این مدل سعی کرده است کاستی‌های مدل‌های قبلی را به خوبی پر کرده و مدلی کامل را ترسیم کند. علاوه بر حسن کلی مدل مذکور، مدل منبع معنی با لحاظ کردن زمینه‌های ارتباطی و منبع معنی بسیار در تحلیل ارتباط گروه ضعیف‌الایمان‌ها با پیامبر می‌تواند مفید فایده باشد چرا که تحلیل هریک از منبع‌های ارتباط را لحاظ کرده و فضای‌های گوناگون مادی و غیرمادی را نیز در نظر دارد. بنابراین این مدل مبنای گردآوری داده‌ها و تحلیل آن خواهد بود.

نگاره ۲: مدل ارتباطی منبع معنی محسنیان راد

جدول ۲: توضیحات علائم مدل منبع معنی

حروف	مفهوم	شکل
MS	منبع معنی ارتباط‌گر	مکعب سمت راست
SCA	توانایی ارتباطی	صفحه دارای حلقه
Cs/w	نشانه قراردادی گفتنی-شنیدنی	بیضی سیاه
Cp	نشانه قراردادی نشان‌دانی	بیضی نقطه‌چین
NCp	نشانه غیرقراردادی نشان‌دانی	بیضی سفید
ES	وسیله نشانه‌گذار ارتباط‌گر	متوازی‌الاضلاع سمت راست
SS	وسیله ارسال نشانه ارتباط‌گر	دوزنقه سمت چپ
Me	محتوای پیام	طناب پیچ و خم
Ch	مجرا یا کانال	استوانه
SR	وسیله دریافت نشانه ارتباط‌گیر	دوزنقه سمت چپ
DS	وسیله نشانه‌خوانی ارتباط‌گیر	متوازی‌الاضلاع سمت چپ
M'S	منبع معنی ارتباط‌گیر	مکعب سمت چپ
MR	بازتاب	فلش سفید
N	پارازیت	فلش خزنده
MC	زمینه مادی	بیضی افقی بزرگ
MNC	زمینه غیرمادی	بیضی افقی کوچک

طبق این مدل، هر انسانی دارای منبع معنایی است که از زمان کودکی با ورود به دوره زبان‌آموزی شکل می‌گیرد و به سرعت، حجم انبان معنی او افزایش می‌یابد. منبع معنی (MS) را می‌توان به صورت مکعبی حاوی معنی‌های انباشته شده تجسم کرد. حجم معنی‌ها در منبع معنی افراد متفاوت است؛ از این رو با شاخصی به نام «درجه معنی» که برای یک نوزاد تازه متولد شده تقریباً معادل صفر است و به تدریج بر میزان آن افزوده می‌شود و به طرف عدد ۱ فرضی رشد می‌یابد، نشان داده شده است (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، ص. ۵۹۳). مهم‌ترین نکته این مدل لحاظ کردن منبع معنی برای دو طرف ارتباط‌گر و ارتباط‌گیر است. نوآوری مدل منبع معنی در توانایی نسبت به تحلیل بینش‌ها و گرایش‌های دو طرف ارتباط است. بنابراین محققى که برای تحلیل خود این مدل را انتخاب می‌کند لازم است که به تحلیل منبع معنی دو طرف ارتباط پرداخته تا بتواند از پس آن به چگونگی ارتباط پدیدار شده بپردازد.

پس از آن که معنی به انگیزه یک هدف خاص متجلی شد، نخستین مرحله انتخاب ردیفی از هر یک از نشانه‌ها با نحوه ارائه خاص به منظور ساخت محتواست. نحوه ارائه مانند تن صدای صمیمی، اعتراض‌آمیز و ملتمسانه است. در فاصله این لحظه تا لحظه‌ای که کلماتی از دهان بیرون می‌آید و یا به عبارتی پیامی ساخته شود، عاملی نقش دارد که به آن توانایی ارتباطی (SCA) گفته می‌شود. توانایی ارتباطی را می‌توان به صورت صفحه‌ای فرض کرد که در آن حلقه‌های بسیاری قرار دارد. از آن جا که توانایی ارتباطی افراد یکسان نیست، در تصویر زیر سطح توانایی ارتباطی درون هرم به گونه‌ای جای داده شده که هرچه مساحت آن بیشتر شود به قاعده هرم نزدیک‌تر خواهد شد.

در مدل منبع معنی سه دسته نشانه وجود دارد که عبارتند از: ۱- نشانه‌های قراردادی گفتنی - نوشتنی (Cs/w): تمامی نشانه‌هایی که میان نشانه و محتوا، تشابهی وجود نداشته و نشانه‌خوانی آن‌ها مستلزم شنیدن یا خواندن باشد. ۲- نشانه‌های قراردادی نشان‌دانی (Cp)، که مشهورترین آن تصویر پرستاری است که انگشت اشاره‌اش را رو به بالا در مقابل بینی‌اش گرفته است. اگرچه این پیام به صورت عکس یا نقاشی است،

اما حاوی یک قرارداد است. ۳- نشانه‌های غیرقراردادی نشان‌دادنی (NCp)، بخش عمده‌ای از ارتباطات غیرکلامی را دربرمی‌گیرد. آدم‌ها ضمن صحبت با یکدیگر، با حرکات دست‌هایشان، نوع نگاهشان، نحوه ایستادنشان و حتی لباسی که در آن موقع پوشیده‌اند در حال «نشان دادن» هستند. برای فرستادن این نشانه‌ها اولاً «نحوه ارائه‌ای» نیاز بوده که عبارت است از تصمیم‌هایی که منبع معنی برای انتخاب هر یک از سه نوع نشانه‌ها و چینش، تنظیم و ترتیب آن‌ها به منظور خلق محتوا و انتخاب وسیله ارسال به صورت عامدانه یا غیر عامدانه اتخاذ می‌کند (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، صص. ۶۰۲ - ۶۰۳).

حال در آستانه تولید پیام هستیم. وقتی می‌خواهیم ارتباط کلامی برقرار کنیم، وسیله‌ای لازم است که عمل رمزگذاری یا نشانه‌گذاری را انجام دهد. وسیله‌ای که در برخی از مدل‌های ارتباطی با نام رمزگذار آمده است که در مدل منبع معنی آن را نشانه-گذار (ES) می‌نامیم. گام بعدی، استفاده از وسیله است که عهده‌دار محصول نشانه-گذاری باشد. از آن جا که دو وسیله نشانه‌گذاری و ارسال نشانه (SS) چندان تفکیک-پذیر نیستند، اما تفکیک این دو را به راحتی می‌توان در آزمایش زیر تشخیص داد. همه ما می‌توانیم مقابل یک نفر بایستیم و حرف‌هایی را خطاب به او به اصطلاح در دلمان بگوییم (یعنی پیامی را نشانه‌گذاری کنیم ولی ارسال نکنیم در این حالت نشانه‌گذاری عمل کرده است اما وسیله ارسال نشانه فاقد عمل خواهد بود). تجمع این دو را وسیله ارتباطی یا رسانه می‌گویند. پیام به صورت نوشته روی کاغذ، صدا در هوا، جریان الکتریسیته در داخل سیم تلفن و امواج الکترومغناطیسی در فضا و غیره راه خود را طی می‌کند. تونلی را که پیام از آن عبور می‌کند کانال (Ch) می‌گوییم (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، ص. ۶۱۳).

برای آن که بتوانیم نشانه را دریافت کنیم باید وسیله دریافت نشانه داشته باشیم؛ برای مثال گوش ما یک وسیله دریافت نشانه است. در اینجا نیز دو وسیله مجزا مشغول عمل است؛ وسیله دریافت نشانه (SR) و وسیله نشانه‌خوانی (DS) اگر چه شکل وسیله دریافت نشانه و نشانه‌خوانی ظاهراً شبیه شکل وسیله نشانه‌گذاری و ارسال نشانه

است؛ اما نمی‌توان آن دو را بر هم منطبق کرد. هر کدام معکوس دیگری است. هنگامی که پیام به حوزه حضور «وسیله نشانه‌خوانی» می‌رسد، ممکن است به اصطلاح خوانده شود. ضمن آن که امکان خواهد داشت که خوانده نشود. پس دریافت نشانه الزاماً به معنی نشانه‌خوانی پیام نیست (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، ص. ۶۱۵).

فرض کنیم پیامی دریافت و سپس نشانه‌خوانی شد. پیام نشانه‌خوانی شده قبل از آن که در منبع معنی ارتباط‌گیر معنی خاصی را متجلی کند از سطح توانایی ارتباطی او عبور خواهد کرد. پیام پس از عبور از سطح توانایی ارتباطی ارتباط‌گیر معنی را در حافظه او متجلی خواهد کرد که نمی‌دانیم چقدر مشابه معنی مورد نظر ارتباط‌گر بوده است (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، ص. ۶۱۶).

بازخورد فرآیندی است که در اثر تفسیر و ارزیابی معنی متجلی شده ناشی از دریافت پیام در ارتباط‌گیر روی می‌دهد. در مدل منبع معنی چنین پدیده‌ای با فلش‌های سفیدی نشان داده شده است. در این مدل اصطلاح بازتاب پیام (MR) مطرح شده که بازخورد نیست. فرمول زیر می‌تواند تفاوت بازتاب و بازخورد را به خوبی نشان دهد:

بازخورد = شکل‌گیری بازتاب پیام در ارتباط‌گیر + ارسال بازتاب پیام از سوی ارتباط‌گیر (عامدانه یا غیر عمد) + دریافت بازتاب پیام از سوی ارتباط‌گر + تفسیر و ارزیابی معنی متجلی شده در اثر بازتاب پیام در ارتباط‌گر + لحاظ کردن حاصل تفسیر و ارزیابی معنی متجلی شده در اثر بازتاب پیام در ادامه ارسال پیام ارتباط‌گر.

هر نوع نیرویی که در یک ارتباط کارا اختلال ایجاد کند را پارازیت (N) گویند. در مدل منبع معنی، پارازیت با الهام از خرنده‌ای همچون مار ترسیم شده که باید همیشه حضورش را غیر ممکن ندانیم، ضمن آن که برای ممانعت از ورود سم آن به ارتباط بکوشیم. پارازیت نه روی یک عنصر، بلکه بر روی تمامی عناصر فراگرد تراکنشی ارتباط اثر می‌گذارد (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، صص. ۶۱۹ - ۶۲۰).

زمینه‌های ارتباط بیش از یک نوع است که می‌توان آن را به دو دسته «زمینه مادی» و «زمینه غیر مادی» تقسیم کرد. زمینه مادی (MC): زمینه فیزیکی مربوط به مکانی است

که ارتباط در آن برقرار می‌شود و شامل مکان‌ها و محیط‌های ملموس و مشخص می‌شود که ارتباط داخل آن‌ها در حال برقراری است، مانند یک تالار و یک پارک (محسنیان‌راد، ۱۳۹۶، ص. ۶۲۱). زمینه غیر مادی (MNC): ارتباطاتی که در مراسم عروسی، امکان بروز می‌یابد، هرگز در یک مراسم تشیع جنازه امکان بروز ندارد؛ زیرا اگرچه زمینه مادی آن‌ها یکسان است، اما زمینه غیر مادیشان تفاوت دارد. دومین لایه سپهر حاکم بر فراگرد تراکنشی ارتباط (زمینه غیرمادی) ابعاد مختلفی دارد:

- بعد اجتماعی - فرهنگی: روابط موقعیتی بین شرکت‌کنندگان، نقش‌ها و بازی‌هایی که افراد انجام می‌دهند، هنجارهای جامعه یا گروه، صمیمیت، رسمی بودن موقعیت ارتباط، بافت فرهنگی، باورهای فرهنگی و آداب و رسوم مردمی که در ارتباط هستند، را شامل می‌شود.

- بعد ذهنی- روانی:

- بعد زمانی: نه تنها با زمان روز و لحظه در تاریخ، بلکه با جایی که یک پیام خاص در توالی رویدادهای ارتباطی قرار می‌گیرد نیز مرتبط است (Devito, 2013, p. 16).

۲-۶. گردآوری داده

تحلیل مضمون علاوه بر انعطاف نسبت به چارچوب‌های نظری متفاوت، در جمع-آوری داده‌ها نیز منعطف است. داده‌های این روش از مصاحبه، یادداشت‌ها روزانه، روش‌های مشارکتی، نظرسنجی‌ها، طیف گسترده‌ای از منابع ثانویه و... قابل جمع‌آوری است (Braun et al., 2019, p. 850).

به منظور گردآوری داده از ابتدا تا انتهای قرآن مطالعه شد و آیاتی که پنداشته می‌شد با مفاهیم مذکور در «مدل ارتباطی منبع معنی» مرتبط است، جمع‌آوری شد. در ادامه به تفسیر المیزان رجوع شد و آیاتی که به اشتباه احصاء شده بودند و مرتبط به مفاهیم مذکور نبودند، کنار گذاشته شد. بعد از یادداشت کردن تمام آیات مرتبط با مفاهیم مذکور و تفسیرهای مرتبط با هریک از آیات به سیاق‌های تکرار شونده‌ای برخورد

کردیم. در ادامه این سیاق‌ها را استخراج کرده و برای بار دوم به منع یعنی قرآن کریم رجوع کرده و سیاق‌های مستخرج را جستجو کردیم تا تمام آیات مرتبط را دیده و با دست پر به تحلیل آیات پردازیم. مهم‌ترین دلیل این روند هم ظاهر نبودن مفاهیم مرتبط با ضعیف‌الایمان‌ها بوده است.

ریشه‌های «خلف»، «عصی»، «زعم یا قول به ایمان»، «فریق یا طائفه مؤمنان»، «قول(مشتقات قول) بین پیامبر و ضعیف‌الایمان‌ها» و ترکیب‌هایی مانند «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ»، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِهِ عِلَافَةٌ صِغَةً أَمْرٌ يَا نَهْيٌ»، «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ، مُحَمَّدُ، رَسُولُ مَنْكُمْ وَ...» و سیله‌ای برای رسیدن به آیات قابل استفاده در تحقیق حاضر بودند.

جدول ۳: تعداد آیات با ریشه و ترکیب‌های مذکور

عبارت مرتبط	سیاق مرتبط با مفهوم	تعداد آیات
ریشه	خلف	۲
	عصی	۶
	زعم یا قول به ایمان	۲
	فریق یا طائفه مؤمنان	۸
	قول(مشتقات قول)	۱۳
ترکیب	فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ	۷
	یا ایها الرسول، محمد، رسول منکم و...	۶
	یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِهِ عِلَافَةٌ صِغَةً أَمْرٌ يَا نَهْيٌ	۲۲

۲-۲. تحلیل داده

کدگذاری که مرحله اولیه تحلیل مضمون است تا حدی به این بستگی دارد که آیا مضامین بیشتر «داده‌محور» هستند یا «تئوری‌محور»؛ در اولی، مضامین به داده‌ها بستگی دارد، اما در دومی، ممکن است شما با تئوری خاصی به داده‌ها نزدیک شوید (Braun & Clarke, 2006, pp. 88-89). در پژوهش حاضر از مضامین تئوری‌محور استفاده شد. یعنی سعی شد با استفاده از مدل منبع معنی به بررسی داده‌ها پرداخته و حول این مدل

مضامین موجود در داده‌ها استخراج شود. ۱۴۵ کد توصیفی مستخرج از تفسیر المیزان بدست آمد.

مرحله بعدی جستجوی مضامین موجود در بین لیست کدگذاری بود. کدهایی موجود دارای مضامینی بودند که بعد از شناسایی و قرار گرفتن در مضامین فرعی در مرحله بعدی توسط مضامین کلی‌تر و فراگیر دربر گرفته شدند (Braun & Clarke, 2006, p. 91). تمام کدهای توصیفی در ۱۲ مضمون فرعی جمع شدند و در نهایت به ۵ کد فراگیر تقلیل یافت.

۳. یافته‌های تحقیق

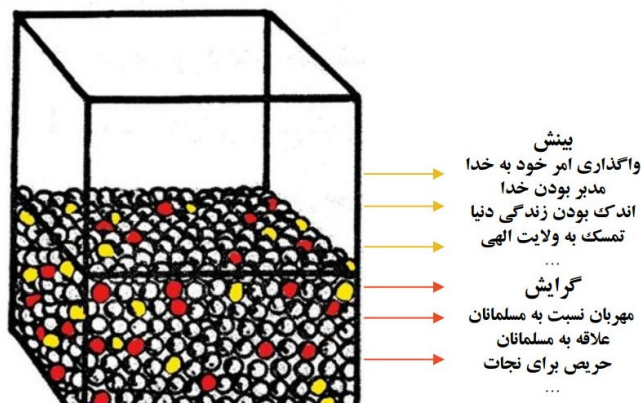
مضامین فراگیر که عبارت است از: «بیش ضعیف‌الایمان‌ها»، «گرایش ضعیف‌الایمان‌ها»، «نشانه قراردادی گفتنی ضعیف‌الایمان‌ها»، «نشانه نشان دادنی (غیرکلامی) ضعیف‌الایمان‌ها»، «نحوه ارائه ضعیف‌الایمان‌ها»، «بیش پیامبر»، «گرایش پیامبر»، «نشانه قراردادی گفتنی پیامبر»، «نشانه‌های نشان دادنی پیامبر»، «نحوه ارائه»، «بعد زمان‌شناختی» و «بعد روانی» نهایتاً در ۶ مورد اعم از «منبع معنی پیامبر»، «محتوای پیام پیامبر»، «منبع معنی ضعیف‌الایمان‌ها»، «محتوای پیام ضعیف‌الایمان‌ها»، «زمینه غیرمادی» و «پارازیت» شناسایی و یادداشت شد. اکنون به صورت بالا به پایین (مضامین فراگیر به کد توصیفی) به بررسی مضامین پرداخته خواهد شد.

۳-۱. منبع معنی ضعیف‌الایمان‌ها و پیامبر

مهمترین بخش در هر ارتباط طرفین ارتباط است. به عبارتی دیگر هر طرف از ارتباط دارای گرایش‌ها و بینش‌های خاصی است که عمل نشانه‌گذاری و به طبع آن محتوای پیام او را می‌تواند تعیین کند. منظور از بینش، اعتقادات و منظور از گرایش تمایلات درونی است. در بررسی انجام گرفته بعضی از بخش‌های تفسیر المیزان ذیل آیات مذکور به بیان این بینش‌ها و گرایش‌ها پرداخته بود که هم می‌توانست منبع معنی ضعیف‌الایمان‌ها و هم منبع معنی پیامبر را تاحدی مشخص و معین کند.

رنگ زرد را برای نشان دادن بینش‌های پیامبر و رنگ قرمز را برای نشان دادن

گرایش‌های پیامبر انتخاب کردیم. گرایش‌های پیامبر عبارت است از: «مهربان نسبت به مسلمانان»، «علاقه به مسلمانان»، «حریص برای نجات»، «حق مدار»، «صبور»، «بخشنده»، «تواضع» و «سخاوت». بینش‌های پیامبر عبارت است از: «واگذاری امر خود به خدا»، «مدیر بودن خدا»، «اندک بودن زندگی دنیا»، «تمسک به ولایت الهی»، «ابتلاء (جنگ) عامل تقویت ایمان»، «عدم اجبار در دعوت»، «فرصت دادن به ضعیف-الایمان‌ها»، «عدم تفتیش باطن مسلمان» و «اعتبار ظاهر حال و گفتار مسلمانان».

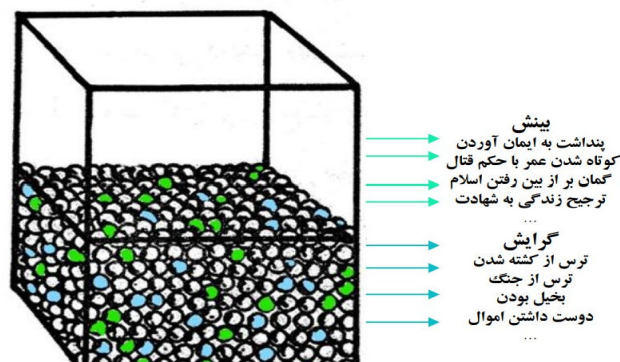

نگاره ۳: منبع معنی پیامبر اسلام (ص)

از طرف دیگر رنگ سبز را برای نشان دادن بینش‌های ضعیف‌الایمان‌ها و رنگ آبی را برای نشان دادن گرایش‌های ضعیف‌الایمان‌ها انتخاب کردیم. بینش‌های این دسته عبارت است از: «پنداشت به ایمان آوردن»، «کوتاه شدن عمر با حکم قتال»، «پشیمانی از رفتار خود»، «ترجیح زندگی به شهادت»، «گمان بر غلبه کفار»، «گمان بر گول خوردن مسلمانان توسط خدا و رسول»، «علم به گناه بودن تخلف از جهاد»، «ضعیف-الایمان‌ها مؤمنانی با پندار جاهلیت»، «پنداشت مدیر بودن نسبت امور»، «کشته شدن نشانه باطل بودن»، «کشته نشدن در صورت شرکت نکردن»، «کشته شدن بخاطر جنگ»، «علم نسبت به گناه»، «علم به گناه بودن تخلف از جهاد»، «روشن بودن حق به طور اجمال»، «جاهل بودن نسبت به حقیقت امر (ظاهر بین)» و «علت تخلف از جهاد:

شکست رسول و مومنین».

گرایش‌های ضعیف‌الایمان‌ها: این دسته مانند تمام انسان‌ها دارای تمایلات درونی هستند. این تمایلات باعث نشانه‌گذاری و به تبع محتوایی از ارتباط می‌شود که ضعیف‌الایمان‌ها با پیامبر محقق می‌کنند. گرایش‌های موجود در تفسیر میزان عبارت است از: «ترس از کشته شدن»، «ترس از جنگ»، «حسود بودن»، «دوست داشتن اموال»، «دوست داشتن کفار»، «اولیا گرفتن یهود و نصارا»، «راحت‌طلبی»، «شهوت‌رانی»، «کینه‌های درونی»، «بخیل بودن»، «کراهت نسبت به حق»، «قبول حکم مطابق با خواست خود»، «مرض داشتن در قلب (هوا و هوس)»، «اطاعت از کفار»، «دوستی با مسخره-کنندگان»، «علاقه به تسامح» و «نداشتن گوش مطیع (گرایش به مخالفت)».

نگاره ۴: منبع معنی ضعیف‌الایمان‌ها

۲-۳. محتوای پیام ضعیف‌الایمان‌ها و پیامبر

همان‌طور که در توضیح مدل ارتباطی منبع معنی بیان شد محتوای پیام متشکل از سه جزء «نشانه قراردادی گفتنی-نوشتنی»، «نشانه قراردادی نشان دادنی» و «نشانه غیرقراردادی نشان دادنی» است. به عبارت روشن ارتباط یا مبتنی بر کلام است یا غیرکلام. ارتباطی غیرکلامی خود دو نوع قراردادی و غیرقراردادی را شامل می‌شود. در تفسیر میزان به ارتباط مبتنی بر کلام و غیرکلام اشاره‌هایی شده است که تحقیق حاضر آن‌ها را کشف و ذیل مضمون فراگیر محتوای پیام آن‌ها را ادغام کرد. در ادامه هریک از

ابعاد محتوای پیام ضعیف‌الایمان‌ها و پیامبر را مورد بررسی قرار خواهیم داد. نشانه‌های قراردادی گفتنی ضعیف‌الایمان‌ها^۱: ضعیف‌الایمان‌ها با پیامبر اسلام (ص) صحبت‌هایی را انجام داده‌اند که تفسیر المیزان به بخشی از آن اشاره کرده است. این گفتار در مضمون فرعی نشانه‌های قراردادی گفتنی آورده شده که عبارتند از: «منت گذاشتن در انفاق به صورت کلامی»، «شایع پراکنی»، «شکوه از کشته شدن بخاطر نبودن امور به دست ما»، «کشته نشدن در صورت شرکت نکردن»، «سوال از نیامدن حکم قتال در ابتدای اسلام»، «چرایی نسبت به آمدن حکم قتال»، «قسم برای بدست آوردن ثروت»، «سوگند خوردن برای واجب کردن جهاد»، «سوگند خوردن برای راضی کردن خدا و پیامبر»، «نسبت غرور به وعده‌های خدا و رسول»، «زخم زبان زدن»، «تهمت زدن به پیامبر»، «درخواست برای استفاده از غنائم»، «جواب آن‌ها مبنی بر حسادت مومنان»، «درخواست سوره محکم نسبت به جهاد»، «بهانه-تراشی برای جهاد نکردن»، «نافرمانی کلامی از پیامبر»، «توبه از راه خطا به صورت کلامی»، «عدم اعتنا کلامی در پذیرش دعوت».

نشانه‌های نشان دادنی (غیرکلامی) ضعیف‌الایمان‌ها^۲: ضعیف‌الایمان‌ها مطابق با تفسیر المیزان به کارها و رفتاری در بین جامعه مسلمانان می‌پرداختند که آن رفتار تجلی پیدا کردن معانی از منبع معنی آن‌ها بود. این رفتارها که در قالب مضمون فرعی نشانه‌های نشان دادنی آمده عبارت است از: «نزد طاغوت بردن قضاوت‌ها»، «مجتمع شدن با کفار»، «بلند کردن صدا نزد رسول (بی‌احترامی)»، «اعراض کردن از دستورات پیامبر» و «برگشتن به وطن (سریچی)» «رها کردن (فرار) رسول خدا»، «فاش کردن تصمیمات سری رسول خدا»، «توبه از راه خطا به صورت رفتاری»، «اذیت غیرکلامی در

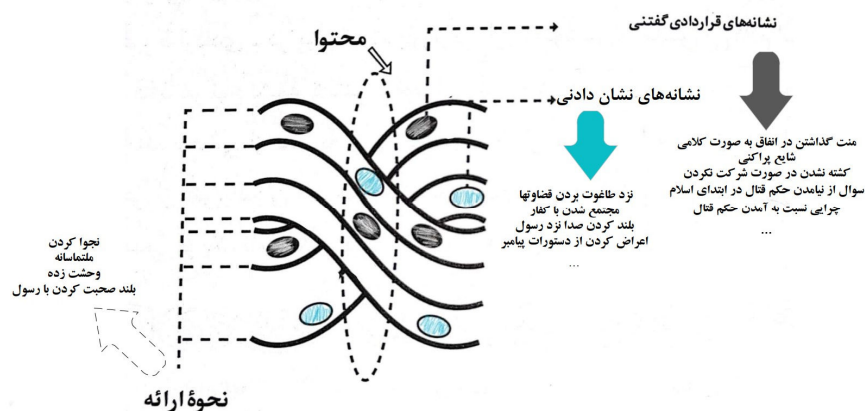
۱. هرچند این نشانه‌ها نوشتار را هم شامل می‌شود اما در تفسیر و آیات به آن‌ها اشاره نشده بود. بنابراین این مفهوم از مدل را با حذف قسمت نوشتار آوردیم.

۲. این مضمون دو مفهوم نشانه‌های قراردادی و غیرقراردادی نشان دادنی را در یک مفهوم جمع کرده است. عدم تمیز در کدهای توصیفی نسبت به قراردادی بودن یا نبودن آن باعث این امر شد.

انفاق»، «دچار وحشت شدن در هنگام آمدن حکم».

۱. نحوه ارائه ضعیف‌الایمان‌ها^۱: نحوه ارائه را می‌توان به لحن ارتباط کلامی معنا کرد. آیا این لحن بلند است، کوتاه است یا خشن؟ هر کدام می‌تواند نحوه متفاوتی و به تبع آن محتوای متفاوتی را خلق کند. نحوه ارائه ضعیف‌الایمان‌ها عبارت است از: «نجوا کردن برای تقرب به رسول»، «صدا زدن رسول از پشت دیوار» «کلام با وحشت زدگی»، «کلام ملتمسانه» و «بلند صحبت کردن با رسول».

تمام اجزای تشکیل دهنده محتوای پیام ضعیف‌الایمان‌ها را ذکر کردیم. بعد از ترسیم نگاره مرتبط به بررسی محتوای پیام پیامبر خواهیم پرداخت.

نگاره ۵: محتوای پیام ضعیف‌الایمان‌ها

نشانه قراردادی گفتنی پیامبر: برای پیامبر نیز نشانه‌گذاری‌هایی به منظور تولید محتوای پیام ذکر شده است. این نشانه‌ها از جنس گفتار بوده و عبارت است از: «یادآوری امداد خدا»، «دستور رعایت تقوا»، «زنهار از شباهت به مشرکین»، «طلب برهان»، «معین بودن اجل»، «عدم تغییر اجل با فرار از جنگ»، «عدم سودرسانی اموال»،

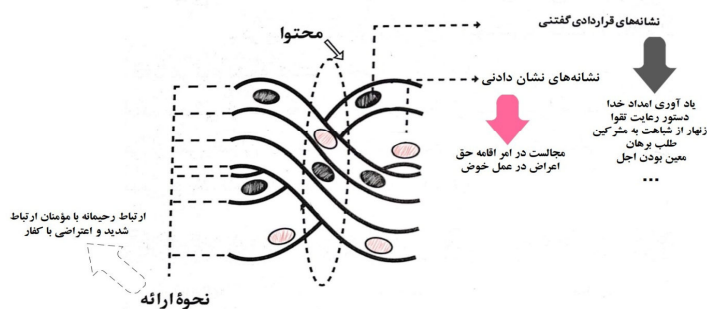
۱. نحوه ارتباط بین ضعیف‌الایمان‌ها و پیامبر به صورت عادی نیز وجود داشته است. اما عدم اشاره مستقیم به آن در تفسیر میزان باعث عدم وجود کد مستقلی در این باره شده است.

«عدم اجازه رسول برای بدست آوردن غنائم»، «تذکر دادن در دعوت»، «امر به اطاعت خدا و رسول»، «عدم نیاز سوگند برای وجوب جهاد»، «اندک بودن زندگی دنیا»، «سبب‌الاسباب بودن خدا»، «اندرز نسبت به اولیا گرفتن یهود و نصاری»، «دعوت پیامبر به حیات حقیقی» و «تحدیر کردن به بلا».

نشانه‌های نشان دادنی (غیرکلامی) پیامبر: پیامبر نیز در ارتباط خودشان از ارتباط غیرکلامی و البته قراردادی استفاده می‌کردند. ارتباط غیرکلامی اشاره شده در تفسیر المیزان عبارت است از «مجالست در امر اقامه حق» و «اعراض در عمل خوض».

نحوه ارائه پیامبر: نحوه ارائه پیام پیامبر اعم از «ارتباط رحیمانه با مؤمنان»، «ارتباط شدید و اعتراضی با کفار». اگر ضعف ایمان ضعیف‌الایمان‌ها به قدری باشد که آن‌ها را به کفار نزدیک کند پیامبر با آنها به صورت اعتراضی و اگر صدق مؤمن بر آن‌ها ادامه پیدا کند پیامبر به صورت رحیمانه و صمیمی ارتباط برقرار می‌کند و پیام خود را ارائه می‌دهد. محتوای پیام پیامبر نیز با سه جزء مذکور گردآوری شد. در آخر با رسم محتوای پیام پیامبر این مضمون فراگیر را به پایان می‌بریم.

نگاره ۶. محتوای پیام پیامبر اسلام (ص)

۳-۳. زمینه مادی

زمینه ارتباطی دارای دو جزء عمده مادی و غیرمادی است. جز مادی در آیات

بررسی شده را می‌توان تمام شهر مدینه دانست. این جزء از مدل به صورت مستقل بررسی نشده است. دلیل این امر محل نزول سوره‌های مورد بررسی بود که اکثراً در مدینه اتفاق افتاده است. از ۲۴ سوره‌ای که قسمتی از آن‌ها مورد بررسی تحقیق حاضر قرار گرفته است فقط ۷ سوره مکی بوده که تنها ۹ آیه را شامل می‌شده است. این در صورتی است که اکثر سوره‌های قرآن مکی است.

۴-۳. زمینه غیرمادی

زمینه غیرمادی مفهومی دارای ابعاد سه‌گانه «زمان‌شناختی»، «ذهنی-روانی» و «اجتماعی-فرهنگی» است. در بررسی آیات به دو زمان ارتباط و حالات روانی ضعیف‌الایمان‌ها اشاره‌هایی شده بود. این کدهای توصیفی را تجمیع و ذیل بعد زمان شناختی و روانی ادغام کردیم تا در نهایت زمینه غیرمادی ارتباط را نمایان سازیم.

کدهای توصیفی مضمون فرعی بعد زمان-شناختی عبارت است از: «زمان پیروزی»، «زمان آرامش (صلح)» و «زمان جنگ» و کدهای توصیفی مضمون فرعی بعد ذهنی - روانی عبارت است از: «زیغ (شکاک) بودن ضعیف‌الایمان‌ها»، «لا ابالی بودن»، «نفهمیدن حرف»، «حرف زدن بدون عمل»، «راحت و سوسه شدن»، «تحریک شدن توسط یهودیان»، «تحریک شدن توسط کفار»، «اهل پیشمان شدن»، «توبه کار بودن گروهی از ضعیف‌الایمان‌ها»، «غافل بودن از یاد خدا»، «قسم شکن بودن»، «یک طرف بودن عبادت ضعیف‌الایمان‌ها»، «سست بودن در جهاد»، «عاصی نسبت به فروع دین»، «عدم پذیرش لوازمات ایمان»، «سخت اعتقاد پیدا کردن به حق» و «نادانی (نداشتن عقل)»

نگاره ۷. زمینه مادی و غیرمادی ارتباط پیامبر و ضعیف‌الایمان‌ها

۳-۵. پارازیت

پارازیت‌ها به بیان آدلر و رودما سه دسته بیرونی، فیزیولوژیک و روانی هستند. می‌توان به صورت کلی‌تر پارازیت را درونی (مادی و غیرمادی) و بیرونی دانست.

۱- پارازیت بیرونی (فیزیکی) عوامل بیرونی است که با تأثیر بر یکی از اجزاء ارتباط، ارتباط را مختل می‌کنند. پیامبر سعی می‌کرده است که با تکرار سخن خود این پارازیت بیرونی را به حداقل برساند تا بتواند پیام خود را منتقل کند و تأثیر مورد نظر خود را بر ضعیف‌الایمان‌ها ایجاد کند (طبرسی، بی‌تا، ص. ۲۰). کدهای توصیفی این دسته عبارت است: «تحریک شدن توسط یهودیان» و «القای کفران».

۲- پارازیت روان‌شناختی عواملی درونی است که ارتباط ارتباط‌گر یا ارتباط‌گیر را با تأثیر بر بیان یا ادراک پیام مختل می‌کند (Adler & Roodma, 2009, p. 10). این دسته از ابعاد پارازیت مربوط به پارازیت‌های غیرمادی داخلی هستند؛ مانند حافظه ضعیف، هوش هیجانی پایین، جامعه‌پذیری خاص فرد و... کدهای توصیفی این دسته عبارت است از: «زیغ ضعیف‌الایمان‌ها»، «نفهمیدن حرف»، «راحت و سوسه شدن»، «سخت اعتقاد پیدا کردن به حق»، «فراموشی داستان گذشته»، «عدم اعتنا در پذیرش دعوت»، «شهوت‌رانی بیماردل» و «مؤمنان با پندار جاهلیت».

پیامبر اسلام برای حجت بالغه^۱ بودن خود نیاز به صحت در دو وسیله دریافت نشانه و وسیله ارسال نشانه است. علاوه بر آن خداوند آموزش و مهارت ذاتی ارتباط را به ایشان عطاء کرد به گونه‌ای که ایشان می‌فرمایند خداوند همه زبان‌ها را به من آموخته است (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳۵، ص. ۷۸). از طرف دیگر وسیله دریافت نشانه پیامبر هم نسبت به ضعیف‌الایمان‌ها به بهترین شکل عمل می‌کند. علامه طباطبایی ذیل آیه ۶۱ سوره توبه درباره اُذن (گوش) بودن پیامبر می‌نویسد: پیامبر خوب گوش می‌دهد اگرچه حرف‌هایی باشد که برای مسلمانان خیر نیست ولی او صرفاً به منظور احترام از گوینده گوش می‌دهد و کلام او را حمل بر صحت می‌کند تا هتک حرمت او را نکرده و خود

۱. اشاره به آیه ۱۴۹ سوره انعام.

نیز گمان بد به مردم نبرده باشد، ولی اثر خبر صادق و مطابق با واقع را هم بر آن بار نمی‌کند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۹، ص ۳۱۴).

۳- پارازیت فیزیولوژیک ماحصل عواملی مانند بیماری یا معلولیت است. بیماری و معلولیتی که از نقص در اعضای مادی بدن نشئت می‌گیرد مانند نداشتن چشم، نداشتن زبان و ...

بحث و نتیجه‌گیری

پیامبر بعد از هجرت از مکه و تشکیل حکومت و به دست آوردن قدرت سیاسی مخالفان جدی‌تری پیدا کرد. منافقین و ضعیف‌الایمان‌ها کسانی بودند که تا قبل از قدرت سیاسی پیامبر به زندگی مشرکانه خود مشغول بودند. اما با قدرت گرفتن پیامبر در مدینه منافقین مجبور شدند جانب احتیاط را رعایت کرده و به اسلام بگرایند. تفاوت ضعیف‌الایمان‌ها و منافقین در همین جا قابل توضیح است. منافقین کسانی هستند که ایمان ندارند اما ضعیف‌الایمان‌ها در اصل مؤمنانی بودند که قلبشان مانند پرکاهی ضعیف بود و نمی‌توانستند کامل ایمان بیاورند. به همین دلیل مخالفت‌هایی را با پیامبر انجام می‌دادند.

مدل نهایی ترسیم شده، ارتباط پیامبر را با رنگ قرمز و زرد -پیش و گرایش ایشان- نشان داده است. این ارتباط بعد از مرحله نشانه‌گذاری با نشانه‌های گفتنی و نشان دادنی (کلامی و غیر کلامی) و به علاوه نحوه ارائه خاص پیام به مرحله تشکیل محتوا رسیده و از کانال ارتباطی عبور کرده است. ضعیف‌الایمان‌ها آن را رمزگشایی کرده و نسبت به آن جوابی را به صورت کلامی و یا غیر کلامی از کانال ارتباطی منتقل کردند. به عنوان مثال پیامبر در جنگ احد بعد از غلبه به لشکر شرک تیراندازان را مأمور حفظ دره کردند. این محتوا با استفاده از ارتباط کلامی و از کانال هوا به گوش ضعیف-الایمان‌ها رسید. اما آن‌ها به دلیل هوی و هوس‌های درونی از جمله به دست آوردن غنیمت تنگه را رها کرده و از دستور پیامبر اعراض کردند.

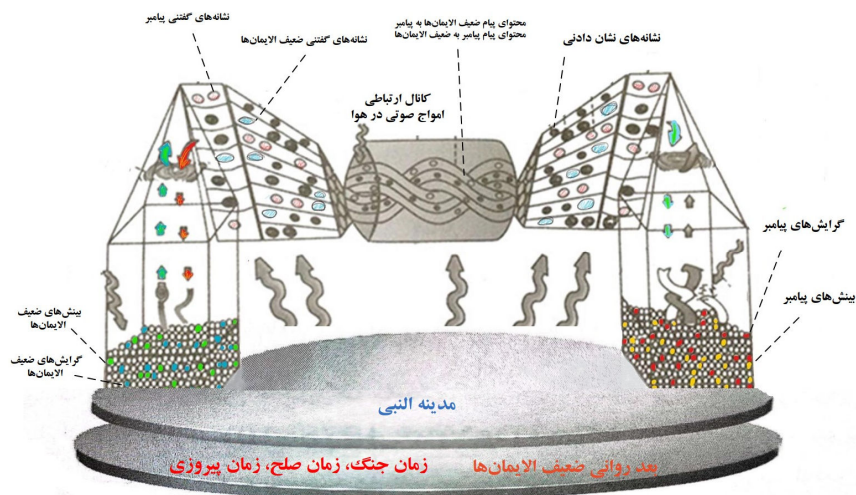
اما زمانی که ضعیف‌الایمان‌ها ارتباط را شروع کرده باشند همان اتفاقات به صورت

برعکس می‌افتد. فلش آبی و سبز شروع ارتباط ضعیف‌الایمان‌ها با پیامبر را نشان می‌دهد که از بینش‌ها و گرایش‌های خاص ایشان نشأت گرفته است. این معنای متجلی شده بعد از نشانه‌گذاری با نشانه‌های گفتنی و نشان‌دادنی و قالب‌گیری با نحوه ارائه پیام به کانال ارتباطی با پیامبر رفته و به ایشان می‌رسد. ایشان نشانه‌ها را رمزگشایی و در نهایت بازخورد و جوابی را بیان کرده‌اند. به عنوان مثال زمان جنگ می‌آیند و به پیامبر می‌گویند خانه‌های ما، در و دیوار درستی ندارد، و ایمن از آمدن دزد و حمله دشمن نیست. این نشانه قراردادی گفتنی بعد از معنای بهانه‌تراشی‌ای که در منبع معنی آن‌ها متجلی شده است از کانال ارتباطی یعنی هوا به پیامبر رسیده و پیامبر اسلام بعد از اطلاع از دروغ آن‌ها بازخوردی را پی‌ریزی می‌کند که بهانه‌های آن‌ها را اصلاح کند. بهانه‌ای که از گرایش به دنیا حاصل شده است. ایشان می‌گویند: اگر از مرگ و یا قتل فرار کنید، این فرار سودی به حالتان ندارد، و جز اندکی زنده نمی‌مانید، برای اینکه هر کسی باید روزی بمیرد، و هر نفس‌کشی اجلی معین و حتمی دارد، که حتی یک ساعت عقب و جلو نمی‌شود، پس فرار از جنگ در تاخیر اجل هیچ اثری ندارد (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۶، صص. ۴۳۰-۴۳۱).

زمینه‌های مادی و غیرمادی (دارای سه بعد زمان‌شناختی، فرهنگی - اجتماعی و ذهنی - روانی) تمام این ارتباطات را دربرگرفته و بر آن تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال زمان جنگ یا زمان صلح گفته ضعیف‌الایمان‌ها به پیامبر متفاوت می‌شود. در زمان صلح می‌گویند که چرا به ما اجازه قتال داده نمی‌شود؟ اما در زمان جنگ می‌گویند حکم آشکاری به منظور قتال برای ما نیامده است. شایان ذکر است که زمینه (به ویژه بعد ذهنی - روانی) با منبع معنا که شامل بینش‌ها و گرایش‌ها است؛ از جهت تأثیر و تعیین تفاوت دارد. به عبارت دیگر زمینه، ارتباط را متأثر می‌کند اما منبع معنا تعیین‌کننده ارتباط است. بنابراین می‌توان گفت بینش و گرایش تأثیر قطعی‌تری را بر ارتباط دارد به گونه‌ای که اگر نباشند ارتباطی شکل نمی‌گیرد.

در طول ارتباط پیامبر با ضعیف‌الایمان‌ها پارازیت‌هایی نیز وجود داشته است که

پیامبر سعی می‌کرده است که این پارازیت‌ها را به حداقل برساند تا رسالت خود را نسبت به ضعیف‌الایمان‌ها به بهترین شکل محقق کرده باشد.

نگاره ۸. ارتباط نهایی ضعیف‌الایمان‌ها و پیامبر

یافته‌های تحقیق نشان داد که پیامبر با بیش و گرایش خاص خود به دنبال تأثیرگذاری بر ضعیف‌الایمان‌ها و هدایت آن‌ها بوده است. به همین منظور برای جلوگیری از پارازیت‌ها و تحت شعاع قرار دادن مقصود اصلی ارتباط تلاش کرده است. ایشان با محتواهای کلامی و غیرکلامی متفاوتی با ضعیف‌الایمان‌ها ارتباط برقرار کرده است مانند: ۱. یادآوری امداد خدا، معین بودن اجل، عدم تغییر اجل با فرار از جنگ در جواب به فرار ضعیف‌الایمان‌ها از جنگ و بهانه آوردن آن‌ها برای جهاد کردن. ۲. عدم اجازه برای بدست آوردن غنیمت و تذکر به اندک بودن زندگی دنیا در جواب برای دنیاطلبی ضعیف‌الایمان‌ها. ۳. تذکر و تحذیر برای نافرمانی نکردن از پیامبر در جواب نافرمانی و نزاع با پیامبر. ۴. طلب برهان در جواب حرف‌های بی اساس آن‌ها. ۵. زنهان از شباهت، دوستی و ولایت پیدا کردن با مشرکان و کافران در جواب قول ضعیف‌الایمان‌ها مبنی بر ترس از آن‌ها و ارتباط برقرار کردن با مشرکان به منظور دفع خطر

آن‌ها. ۶. امر کردن به اطاعت خدا و رسول در مقابل رجوع ضعیف‌الایمان‌ها به طاغوت در قضاوت‌ها. ۷. اعراض کردن از ضعیف‌الایمان‌ها در مقابل مسخره کردن دین توسط ضعیف‌الایمان‌ها. ۸. مجالست در مجالس ضعیف‌الایمان‌ها به منظور اقامه حق و اصلاح حداکثری.

کتابنامه

قرآن کریم.

- احمدزاده، سیدمصطفی (۱۳۹۸ش)، چستی ایمان در قرآن کریم به روش تحلیل محتوای کیفی، مطالعات قرآن و حدیث، ۲۴ (۲)، ۱۶۴-۱۳۵.
- برزویی، محمدرضا (۱۳۹۵). شیوه‌های ارتباطی مدعیان دروغین مهدویت در عصر غیبت با تأکید بر فرقه بهائیت، فصلنامه مشرق موعود، سال دهم، ۴ (۱۰)، ۲۱۳-۲۳۵.
- تانکارد، جیمز و سورین، ورنر جوزف (۱۳۹۳)، نظریه‌های ارتباطات، مترجم علیرضا دهقان، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- حاجی صادقی، عبدالله (۱۳۹۰ش)، سیمای یهود در قرآن، قم: انتشارات زمزم هدایت.
- خراسانی، علی (۱۳۹۷ش). شرک ربوبی مشرکان عصر نزول در آینه تفسیر تطبیقی با تمرکز بر آیه ۳۱ سوره یونس، پژوهش‌های تفسیر تطبیقی، ۷ (۴)، ۱۵۳-۱۳۷.
- رزاقی، افشین (۱۳۸۲). نظریه‌های ارتباطات اجتماعی، تهران: پیکان.
- سبحانی، جعفر (۱۴۱۶ق). الایمان و الکفر فی الکتاب و السنه، قم: مؤسسه الإمام الصادق (علیه السلام).
- ضیاء فر، سعید (۱۳۸۶). شئون پیامبر اسلام و نقش آن در اجتهاد، فقه؛ کاوشی نو در فقه اسلامی، شماره ۵۴، ۷۸-۳۶.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰ش). مکارم الاخلاق، محقق محمد الحسین الاعلمی، قم: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.

- طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۵ق). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، جلد ۹، بیروت: مؤسسه‌ی الأعلمی للمطبوعات.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵ش). *الکافی*، محقق علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: انتشارات دارالکتب الإسلامیة، چاپ چهارم.
- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق)، *بحار الأنوار*، جلد ۳۵ و ۷۲، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم.
- محسنیان‌راد، مهدی (۱۳۹۶). *ارتباط شناسی ویرایش ۲: با تجدید نظر و اضافات*، تهران: انتشارات سروش، چاپ هفدهم.
- محسنیان راد، مهدی (۱۳۹۶ب). *ارتباطات انسانی*، تهران: سمت.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). *مجموعه آثار جلد ۲۱*، تهران: صدرا.
- واقدی، محمدبن عمر (۱۴۰۹ق). *المغازی*، محقق: مارسدن جونس، لبنان - بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- همتی گلیان، عبدالله (۱۳۹۱). *مسیحیت در حجاز و غرب جزیره العرب مقارن ظهور اسلام*، پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی، ۱ (۴۵)، ۱۴۱-۱۳۱.
- Adler, Ronald B. & Roodma, George (2009). *Understandig Human Communication*, 10th edition. New York: Oxford University press.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101.
- Braun, V. & Clarke, V. & Hayfield, N. & Terry, G. (2019), *Thematic Analysis*, In Pranee Liamputtong (Editor), *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*(pp. 843-860). Singapore: Springer.
- DeVito, Joseph A.,(2013). *The interpersonal communication book*. New York: pearson.

